

УДК 321: 94 (460)

В.Ю. ЛЕСНЯК

МОДЕЛЮВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ДЕРЖАВАХ ПЕРЕХІДНОГО ТИПУ (НА ПРИКЛАДІ ПОСТФРАНКІСТСЬКОЇ ІСПАНІЇ)

Лесняк Віталій Юрійович – в. о. доцента кафедри політології та соціології Рівненського державного гуманітарного університету, кандидат політичних наук

У статті досліджується динаміка реалізації інституційної трансформації в Іспанії в умовах переходу від франкізму до демократії. Особлива увага приділена використанню методу моделювання для аналізу інституційної трансформації на основі вивчення розподілу влади та становлення механізмів іспанського парламентаризму в умовах демократичного транзиту.

Ключові слова: моделювання, демократичний транзит, інституційна трансформація, Іспанія, статична та динамічна модель, розподіл влади, механізми іспанського парламентаризму.

В статье исследуется динамика реализации институциональной трансформации в Испании в условиях перехода от франкизма к демократии. Особенное внимание уделено использованию метода моделирования для анализа институциональной трансформации путем изучения разделения властей и формирования механизмов испанского парламентаризма в условиях демократического транзита.

Ключевые слова: моделирование, демократический транзит, институциональная трансформация, Испания, статическая и динамическая модель, разделение властей, механизмы испанского парламентаризма.

In the article investigated dynamics of realisation of institutional transformation in Spain in the transition from franquism to democracy. The especial attention is given use of a method of model-building for the analysis of institutional transformation on the basis of studying of power division and formation of mechanisms of the Spanish parliamentarism in the transition from franquism to democracy.

Keywords: model-building, transition to democracy, institutional transformation, Spain, static and dynamic model, power division, mechanisms of the Spanish parliamentarism.

© В.Ю. Лесняк, 2012

Постановка проблеми. Трансформація владних інститутів як складова політичної трансформації передбачає складний і суперечливий процес інституційних змін та поступове впровадження цілого комплексу владних перетворень. На різних стадіях політичної трансформації можуть зустрічатися різноманітні типи і темпи змін, що відображають поєднання нових та старих інституційних компонентів. Інституційна трансформація може відбуватися навіть у стабільних, на перший погляд, системах, адже трансформаційні перетворення здатні проявлятися у різних формах: еволюційних, спонтанних, модифікаційних, системних та інших видозмінах. Особливого комплексу перетворень набуває інституційна трансформація саме в умовах переходу країни від недемократичного до демократичного режиму. Вивчення подібного трансформаційного аспекту обумовлює з'ясування особливостей як початкової, перехідної, так і кінцевої форми системної зміни, виявлення сутності як перетворень, так і динаміки їх впровадження. Для цього у дослідженні використовується метод моделювання, який «розглядається як вивчення політичних процесів за допомогою відповідних моделей» [5, с.251], що, за влучним формулюванням Д.Мангейма та Р.Річа, «допомагають політологам з більшою легкістю вивчати особливості політичних процесів» [4, с.468]. Сама ж модель розуміється ними як «спрощений варіант дійсності, що використовується для вивчення її ключових якостей» [4, с.468].

Актуальність теми дослідження. У періоди переходу від одного політичного режиму до іншого інституційні зміни стають домінантою політичного

розвитку. Методи дослідження політичних процесів в умовах демократичного транзиту складають певну систему, яка дає можливості об'єктивно аналізувати і прогнозувати зміст трансформаційних змін. У цій системі моделюванню належить вагоме місце. Адже «моделювання та прогнозування політичних процесів здатні забезпечити вибір оптимальних шляхів вирішення реальних актуальних проблем» [9, с.60]. Крім того, «формальна модель допомагає уникнути довільного формулювання припущень неформальної моделі, сприяє виробленню більш-менш точного, піддатливого перевірки прогнозу» [7, с.453]. А необхідність пошуку та обґрунтування адекватної моделі взаємодії владних інститутів, наприклад в українській політичній системі, зумовлює потребу в аналізі зарубіжних моделей побудови розподілу влади між ключовими суб'єктами владного олімпу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій дослідження. Незважаючи на існування праць С.В.Володенкова [2], А.В.Доброногова [3], В.А.Ткачука [10], присвячених використанню у ході аналізу політичних процесів методу моделювання, останній не набув широкого застосування в аналізі трансформації інституційних структур конкретних політичних систем. Крім того, на з'ясуванні сутності інституційної трансформації в умовах перехідного періоду шляхом поєднання теорії розподілу влади та методу моделювання також не приділена достатня увага. Хоча й процес магнізації суспільних наук набув свого розвитку починаючи з 20-х років ХХ століття і найбільших успіхів досягнув саме в галузі математичного мо-

делювання економічних систем [3, с.5], використання формальних методів моделювання в аналізі політичної сфери дещо відстає у розвитку, що зумовлює актуальність їх застосування у вивченні інституційної трансформації в державах перехідного типу.

Постановка завдання та цілей дослідження. Створення у дослідженні динамічної та статичної моделей розвитку системи владних інститутів на основі виявлення стану впровадження механізмів розподілу влади в Іспанії при переході від франкізму до демократії дає можливість проаналізувати форму та зміст інституційної трансформації у цій країні на різних етапах її розвитку. Адже «теорії та моделі часто переплітаються. Широкі політичні теорії можуть бути пояснені в термінах чи опосередковані серією моделей» [6, с.117].

А теорія розподілу влади володіє значним потенціалом, щоб бути конкретизованою шляхом застосування методу моделювання. Саме тому у науковій статті сконцентровано увагу на виявленні та узагальненні інституційної трансформації в Іспанії в умовах демократичного транзиту на основі використання методу моделювання у дослідженні способів впровадження основних механізмів розподілу влади.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розбудовуючи політичну теорію системи влади й безпосередньо концепцію її розподілу, ще в XVII-XVIII століттях приділялась найбільша увага питанням забезпечення взаємодії законодавчої, виконавчої та судової гілок влади, розробці таких механізмів структурної організації цих взаємовідносин, які здатні були б забезпечити стабільність держави. Показ того, що поєднання різних гілок влади в руках однієї особи чи органу невідворотно веде до позбавлення політичної свободи народу, складає основу теорії розподілу влади, яка «передбачає конституційний баланс для завжди незбалансованих самолюбств державних чиновників» [1, с.9] та виконує головне своє призначення – запобігає «можливості концентрації всієї повноти влади у руках однієї особи або органу, який перетворився б у необмеженого і всесильного правителя, що видає закони, забезпечує їх виконання та карає за неслухняність» [11, с.5].

У класичному розумінні розподіл влади є засобом недопущення концентрації влади в одних руках шляхом розмежування владних функцій між законодавчими, виконавчими та судовими інститутами. Однак зміст доктрини розподілу влади є ширшим, аніж традиційний з поділом лише на законодавчу, виконавчу й судову. Намагаючись уникати односторонності класичного трактування принципу розподілу влади при аналізі системи владних інститутів та беручи до уваги слова Н.Прозорової, що «концепція розподілу влад – багатоаспектна, в якій розглядається не одне, а комплекс конституційних питань» [8, с.30], автор розглядає два можливі аспекти реалізації розподілу влади у державі – по горизонталі та по вертикалі.

Обґрунтовуючи необхідність розгляду теорії розподілу влади по горизонталі та вертикалі, потрібно розуміти, що розподіл влади може бути

впроваджений, а може й не бути впровадженим. Зрештою, може навіть реалізовуватись частково. Ця обставина спонукає до думки про можливе існування різних рівнів впровадження розподілу влади. За логікою пізнання це наштовхує на роздуми про ідеальну форму розподілу влади. Гіпотетично нею може бути лише рівноцінний, рівнозначний розподіл, коли, наприклад, 100% влади у горизонтальному відношенні буде поділятися по 33,33% між органами законодавчої, виконавчої та судової влади, а за вертикальним принципом – аналогічно між органами центрального, регіонального та місцевого рівнів.

Однак сучасні демократичні держави відрізняються як за формою правління, так і за територіальним устроєм. Якщо держава – парламентська, то співвідношення влади зміщуватиметься відсотково у бік законодавчої влади, якщо – президентська, то відбуватиметься більш-менш рівноцінний її розподіл з незначним домінуванням президентської виконавчої влади. Якщо держава – федеративна, то й вертикальний поділ влади буде спрямований на забезпечення значної широти владної компетенції інститутів суб'єктів федерації. Якщо ж держава є унітарною, то пріоритетність влади надмірно зміщуватиметься в бік інститутів центрального владного рівня. Якщо ж – децентралізована унітарна, то вертикальний розподіл влади буде спрямований на забезпечення широти автономних повноважень регіональних утворень з відносним домінуванням інститутів центрального рівня влади.

Аналізуючи досвід іспанського переходу в теоретичних напрацюваннях відомих політологів, можемо зробити висновок, що перехід до демократії в Іспанії відбувався між кінцем 1960-х років та 1986 роком. Такий погляд відповідає концепціям, широко представлених у науковій літературі щодо поділу переходу до демократії на три фази, під час яких відбувались процеси лібералізації авторитарного, демократизації поставторитарного та консолідації демократичного режимів. Під час цих етапів були реалізовані наступні стадії трансформації системи влади: еволюція франкістських інституцій з часу схвалення Органічного закону держави 1967 року [16], модифікація системи влади після прийняття Закону про політичну реформу 1977 року [15] та початку передавтономного процесу [14]; системні зміни після вступу у дію Конституції [12], реалізації післяконституційних парламентських і муніципальних виборів 1979 року [17] та створення держави автономій [13]. Після іспанської інтеграції до Європейського Економічного Співтовариства загалом розпочався період розвитку консолідованої демократії.

У дослідженні розглядаються дві моделі аналізу інституційної трансформації: статична модель міжінституційної взаємодії та динамічна модель впровадження механізмів розподілу влади. Сама ж модель розуміється як «сукупність логічних, математичних або інших співвідношень, які відображають із необхідним або досяжним ступенем подібності певний фрагмент політичної реальності» [7, с.453], як «можливість наглядно виявити тен-

денцію, динаміку існування об'єкта, критичні фази його розвитку» [10, с.8].

Для побудови статичної моделі міжінституційної взаємодії автором було запропоновано встановити індекси політичного статусу найголовніших владних інститутів – у горизонтальному відношенні на загальнонаціональному рівні влади в умовах функціонування авторитарного, перехідного та демократичного політичних режимів.

Індексованість політичного становища найголовніших владних інститутів у системі влади визначалася як сума відповідних кількісних показників, характерних для певного владного інституту (інституту X), за обраними параметрами міжінституційної взаємодії – рівнем незалежності від інших інституцій та рівнем впливу на інші інституції: I. Незалежністю від інших інститутів, які формують інститут X; II. Незалежністю від інших владних інститутів, які володіють правом ліквідації інституту X; III. Незалежністю від інших інститутів, які володіють правом перевірки чи ветоування прийнятих інститутом X рішень; IV. Впливом інституту X на інші владні інститути на основі права їхнього формування; V. Впливом інституту X на інші владні інститути на основі права їхньої ліквідації; VI. Впливом інституту X на інші владні інститути на основі права перевірки чи ветоування прийнятих ними рішень.

Для кожного із цих параметрів було обрано 4-бальну шкалу оцінювання за умовним критерієм взаємодії інституту X з інститутами інших гілок чи рівнів влади – шляхом самостійного, часткового, колегіального їх формування та ліквідації, перевірки чи ветоування прийнятих ними рішень, – який при значній частці умовності дав можливість виявити загальні особливості позиціонування конкретних інститутів у системі влади.

Аналізуючи законні та підзаконні нормативно-правові акти Іспанії періоду франкізму та зміни до них періоду постфранкізму, нами було отримано інформацію про характер міжінституційної взаємодії між ключовими владними інституціями на різних етапах політичного розвитку. Узагальнюючи відповідні індекси владного статусу центральних інститутів у рамках міжінституційної взаємодії на основі використання методу моделювання, нами було отримано статичні моделі міжінституційної взаємодії, які наочно полегшили аналіз інституційної трансформації в умовах демократичного транзиту в Іспанії.

Так, на кінець франкізму владний статус Глави держави за розробленою системою оцінки досягнув 18 балів, Кортесів – 4, Уряду – 13, Ради королівства – 8, Національної ради – 6, Верховного суду – 7. Зображаючи на круговій діаграмі відповідні індекси владних інститутів, наочно можна було спостерігати зміщення у бік найбільш чи найменш впливових інститутів та гілок влади (Див. Рис.1).

Після смерті генерала Франсиско Франко у листопаді 1975 року, в Іспанії відбувалась модифікація головних інститутів. Розміщуючи відповідні індекси владного статусу у системні міжінституційної взаємодії було отримано певну зміну показників – Глава держави залишився в межах

максимальних 18, Уряд – 11, однак поступово спостерігалось зростання Конгресу депутатів (8) та Сенату (6), що можемо спостерігати на Рис. 2.

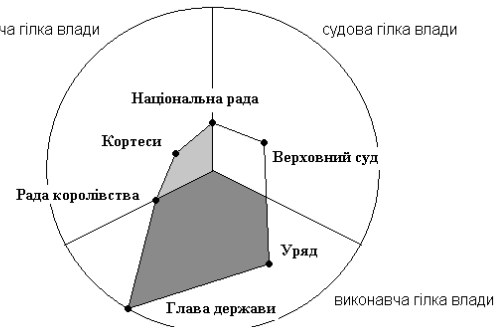

Рис. 1. Діаграма міжінституційної взаємодії в Іспанії у франкістський період (розроблено автором)

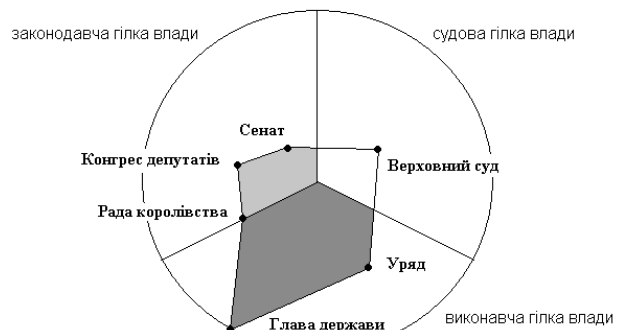

Рис. 2. Діаграма міжінституційної взаємодії в Іспанії у постфранкістський доконституційний період (розроблено автором)

Натомість після ухвалення Конституції Іспанії у кінці 1978 року ми спостерігали системну зміну міжінституційної взаємодії: посилення статусу Конгресу депутатів (14), Сенату (7) та зменшення статусу Короля (5), Уряду (8), що візуально можна спостерігати на Рис.3.

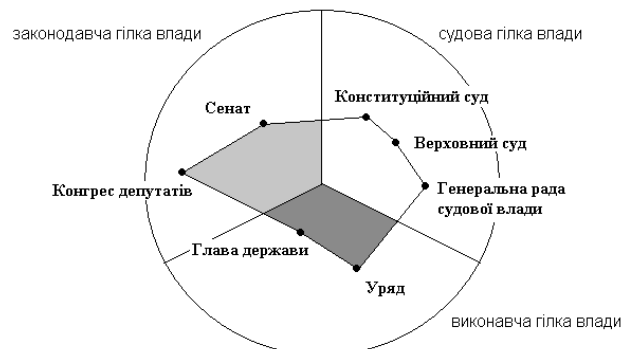

Рис. 3. Діаграма міжінституційної взаємодії в Іспанії у постфранкістський післяконституційний період (розроблено автором).

Побудова динамічної моделі впровадження розподілу влади здійснювалась шляхом відображення генезису появи головних його елементів у системі політичної влади франкістської та постфранкіст-

ської Іспанії. За відносно ідеальний варіант було взято основні міжінституційні механізми (загалом було виокремлено 46 таких механізмів), що існують у сучасній парламентарній монархичній Іспанії, які й виступали відправними елементами розподілу влади (формальне закріплення принципу розподілу влади у конституційних актах, визнання народу джерелом та носієм державного суверенітету, розмежування посад Глави держави та Глави уряду, функціонування принципу контрасигнатури відносно рішень Глави держави, формальний характер владних повноважень Глави держави, закріплення за Главою уряду права на керівництво виконавчою гілкою влади, функціонування законодавчого інституту, формування парламенту на певний термін шляхом демократичних виборів, наявність легальної багатопартійності, гарантування незалежної діяльності ЗМІ, закріплення за парламентом законодавчих повноважень, наділення парламенту повноваженнями приймати та вносити зміни до державного бюджету, наявність у парламенту повноважень ратифікувати міжнародні договори, наділення парламенту повноваженнями вводити військовий та надзвичайний стан, обрання Глави уряду Конгресом депутатів). Моделювання їхньої появи за хронологічним принципом у формі лінійної кривої на осі координат X/Y дало можливість виявити динаміку впровадження розподілу влади в системі політичної влади Іспанії впродовж 1936-2012 років (Див. Рис.4).

Рис. 4. Графік впровадження механізмів розподілу влади у системі політичної влади франкістської та постфранкістської Іспанії (розроблено автором).

Графічна форма подання результатів дослідження дозволила наочно спостерігати можливі варіанти розвитку розподілу влади – розширення його механізмів (коли крива зростає) або ж їх занепад (коли крива зменшується). Створені статична та динамічна моделі дали можливість виявити за-

гальні тенденції процесу інституційної трансформації в Іспанії та полегшити визначення особливих рис його перебігу на різних етапах політичного розвитку: лібералізації франкістського авторитарного (кінець 1960-х років - 1975), демократизації постфранкістського перехідного (1976-1978) та консолідації демократичного політичних режимів (1979-1986).

Висновки. Комплексне вивчення інституційної трансформації в умовах демократичного транзиту на основі розгляду розвитку принципу розподілу влади по горизонталі (між інститутами законодавчої, виконавчої та судової гілок влади) дозволило обґрунтувати системність інституційної трансформації в Іспанії, яка проявилась у послідовному впровадженні владних перетворень у політичній системі.

Здійснивши аналіз інституційної трансформації в Іспанії в умовах переходу від франкізму до демократії, було досягнуто висновку, що вона відбувалась у рамках трьох хронологічних етапів, які змістовно відповідали трьом стадіям процесу переходу Іспанії до демократії – лібералізації франкістського авторитарного, демократизації постфранкістського перехідного та консолідації демократичного політичних режимів. Застосування методу моделювання при аналізі процесу інституційної трансформації в перехідних умовах підвищило аналітичну складову дослідження та дозволило поглинути на наукову проблему в іншому ракурсі. Опрацьована статична модель міжінституційної взаємодії дала можливість виявити співвідношення статусу різних владних інститутів на кожному з етапів інституційної трансформації. Побудова динамічної моделі розподілу влади дозволила об'єктивно дослідити генезу впровадження механізмів розподілу влади в умовах переходу Іспанії до демократії.

Перспективи використання результатів дослідження та подальшого аналізу наукової проблеми. Наведений зразок використання методу моделювання в дослідженні інституційної трансформації може бути застосований у ході аналізу інших трансформаційних систем. Однак за умови розгляду та моделювання змін у президентській чи змішаній формах правління потрібно буде коригувати деякі параметри міжінституційної взаємодії, як і основні механізми розподілу влади. Також варто відзначити, що проблема системного моделювання динаміки інституційної трансформації на регіональному та місцевому рівнях політичної влади потребує подальшого аналізу та більш детальної формалізації параметрів міжінституційної взаємодії в рамках вертикального розподілу влади.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Баренбойм П. 3000 лет разделения властей. Суд Сьютера: Учебное пособие / П.Баренбойм. – М.: Белые альвы, 1995. – 176с.
2. Володенков С. В. Модели динамики политических процессов в условиях переходного периода / С.В.Володенков // Вестник Московского университета. Серия 12. Политические науки. – 1999. – №6. – С.36-47.
3. Доброногов А. В. Системний аналіз і моделювання соціально-політичних процесів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. тех. наук: спец. 05.13.01 «Системний аналіз і теорія оптимальних рішень» / А.В.Доброногов. – Київ, 1997. – 16с.
4. Мангейм Дж., Рич Р. Политология. Методы исследования / Дж.Мангейм, Р.Рич; [Пер. с англ. / предисл. А.К.Соколова]. – М.: Издательство «Весь мир», 1997. – 544с.
5. Політична наука. Словник: категорії, поняття і терміни / [Красівський О., Кухта Б., Романюк А. та ін.]; за ред. Б.Кухти. – Львів: Кальварія, 2003. – 500с.

6. Политология: учебник / [А.Ю.Мельвиль, Т.А.Алексеева, К.П.Боришполец и др.]. – М.: МГИМО МИД России, ТК Велби, Изд-во Проспект, 2005. – 624с.
7. Прикладна політологія. Навчальний посібник / [О.Д.Бойко, В.П.Горбатенко, С.Г.Денисюк та ін.]; За ред. проф. В.П.Горбатенка. – К.: ВЦ «Академія», 2008. – 472с.
8. Прозорова Н. Робесп'єр проти Монтекс'є, або Знову про розподіл влад / Н.Прозорова // Віче. – 1995. – №2. – С. 3-14.
9. Ткачук В. А. Моделювання в системі методів аналізу політичних процесів / В. А.Ткачук // Людина і політика. – 2004. – №2. – С.58-61.
10. Ткачук В. Моделювання як метод аналізу політичних процесів: автореф. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: спец. 23.00.01 «Теорія та історія політичної науки» / В.Ткачук. – Львів, 2006. – 17с.
11. Энтин Л. М. Разделение властей: опыт современных государств / Л.М.Энтин. – М.: Юридическая литература, 1995. – 176с.
12. Constitución Española de 28 de diciembre de 1978. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/56815171091469662665679/index.htm>>, [Дата доступу: 02.03.2012].
13. Estatutos de Autonomia para las Comunidades Españolas. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.cervantesvirtual.com/portal/constituciones/pais.formato?pais=Espanya&indice=estatutos>>, [Дата доступу: 02.03.2012].
14. Legislación preautonomica. Cataluña, País Vasco, Galicia, Aragón, Canarias, País Valenciano, Andalucía, Baleares, Extremadura, Castilla y León, Asturias, Murcia, Castilla-la-Mancha. — Madrid: Instituto de estudios de administracion local, 1980. — 879 p.
15. Ley para la Reforma Política (4 de enero de 1977). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.cervantesvirtual.com/portal/Constituciones/pais.formato?pais=Espanya>>, [Дата доступу: 02.03.2012].
16. Leyes Fundamentales del franquismo (1936-1975). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/12159530802326064198846/index.htm>>, [Дата доступу: 02.03.2012].
17. Resultados de elecciones de Congreso de los diputados de España. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.election-resources.org/es/index_en.html>, [Дата доступу: 02.03.2012].